

Aleksander Videčnik

O gozdnih delavcih Luč med obema vojnama

Aleksander Videčnik

**O gozdnih delavcih Luč
med obema vojnama**

Mozirje 1985

Izdal Občinski sindikalni svet Mozirje, zanj Ivan Purnat. Lektoriral Tone Gošnik, recenzenta inž. Jože Urank in prof. Emil Lajh, Muzej revolucije Celje, risbe Leopold Supin ml., preslikava fotografij Ciril Sem.

Uvod

Malo je pisnih virov, na katere bi se lahko sklicevali pri raziskovanju življenja in dela gozdnih delavcev v Gornji Savinjski dolini. Zato je bilo potrebnih veliko razgovorov z nekdanjimi gozdnimi delavci, predvsem na območju Luč. Tako smo vsaj delno osvetlili njihovo delo v gozdovih lučkega gozdarskega revirja veleposestva Marijograd.

Največ je k raziskavi pripomogel nekdanji gozdni čuvaj, prej gozdni delavec Bogomil Supin, ki je prispeval tudi številne slike iz tistih časov, pa tudi poskrbel za razna že pozabljena orodja, ki so rabila pri delu v gozdovih. Kot gozdarski strokovnjak je zapis prebral inž. Jože Urank, kot zgodovinar prof. Emil Lajh, lektoriral pa ga je Tone Gošnik. Za preslikavo fotografij je poskrbel Ciril Sem, za risbe pa Leopold Supin mlajši. Vsem najlepša hvala! Zahvaljujem se tudi Občinski raziskovalni skupnosti, ki je raziskavo gmotno podprla in seveda Občinskemu sindikalnemu svetu za izdajo zapisa.

V zapisu se bomo srečevali s številnimi izrazi, ki so danes že pretežno pozabljeni. Tudi način dela v gozdovih je bil dokaj drugačen od današnjega. Da bi se kar največ preteklosti ohranilo, smo želeli opisati tudi razna orodja, ki jih danes ne uporabljajo več.

Zelo pomembno je razlikovati razne riže, ki so jih rabili pri spravlilu lesa s planin. Poznali so zemeljske, suhe, mokre, ledene in vodne riže. Če so suho rižo močili, da bi les bolje drčal, potem so jo imenovali mokro. Kadar je riža imela premalo naklona, so počakali mrzlega vremena, da je poledenela in so ji rekli ledena ali sigontna. Vodne riže pa so bile posebno skrbno narejene in uporabljane tem, kjer je bila na voljo voda, pa ni bilo ustreznega naklona za druge vrste riže. Gozdni delavci so se na sploh imenovali »olcerji«, zato so znani izrazi kot »olcerska bajta« ipd.

Da bi bil zapis razumljiv tudi tistim, ki gozdnih del ne poznajo, smo poskrbeli za risbe in slikovno gradivo, ki naj bi bolj nazorno prikazalo vsebino posameznih poglavij.

Bralec naj upošteva, da je raziskovanje življenja nekdanjih gozdnih delavcev, kakor tudi ta zapis ljubiteljsko delo, ki ima izključno željo, da ohrani vsaj nekaj dragocenih in pomembnih dejstev iz tistih truda polnih dni našega človeka.

Mozirje, 12. julija 1985.

A. Videčnik

Zakaj ta zapis?

Občinski svet Zveze sindikatov Slovenije v Mozirju je doslej veliko naredil za ohranjanje spomina na delavsko preteklost v dolini. Komisija za ohranjanje delavskih tradicij pri občinskem svetu je sklenila izdati tudi zapis o življenju in delu gozdnih delavcev pri sečnji in spravilu lesa. Gre torej za osvetlitev okoliščin, v katerih so ti delavci živeli in delali v planinah in med spravilom lesa s planin. O splavarjih in njihovem delu je bilo že dovolj obsežno pisano, tudi o plavi je pisal znani narodopisec dr. Angelos Baš; tej vsebini je posvetil veliko truda mozirski krajevni zgodovinar Fran Hribernik. Tudi Jože Lekše je zbral številna izročila o delu drvarjev in splavarjev. Razmere, o katerih govorimo v tem zapisu, se nanašajo na čas med obema vojnama in pretežno na območje takratnega gozdarskega revirja Marijingrad v Lučah.

V pričujočem zapisu želimo ohraniti nekatere podrobnosti iz življenja in dela lesnih delavcev s poudarkom na spravilo lesa s planine. Prav tu se je odlikovala njihova visoka delovna usposobljenost, ki je šla

Olcerska bajta za 4 delavce, zgrajena v Lučah za turistično priveditev. Je veren posnetek prave bajte, vendar so uporabljeni žebliji, ki jih pri gradnji nekdanjih olcerskih bajt niso uporabljali

dobesedno iz roda v rod. Da so sicer neuki ljudje zgradili kilometre dolgo rižo, po kateri je drvel težak les v dolino z veliko brzino, je tudi po svoje občudovanja vredno. Gradnja vseh vrst riž naj se prav zaradi tega ohrani v tem zapisu. Za današnje razmere je kar nerazumljivo, da so tako zahtevne gradnje zmogli ljudje, ki so si svoj trdi kruh služili kot lesni delavci v naših planinah. Toliko bolj zanimivo je zato ohraniti nekatera že pozabljena dogajanja, imena orodij, način gradnje naprav za spravilo lesa in način posameznih opravil pri različnih delovnih nalogah. Ljudje, ki so v časih, ko še ni bilo sodobnih orodij, zmogli vsa dela v zvezi z lesno dejavnostjo pač zaslužijo, da jim vsaj na ta način zagotovimo spomin na njihovo trdo delo.

Dolini je gozd vtisnil trajni pečat. Od njega je živel in še danes živi pretežno del prebivalstva. Podatki, ki jih o gozdnih površinah navaja Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, (I. zvezek, stran 424 — Ljubljana 1970) povedo, da je bilo v nekdanji Dravski banovini 1938 v okraju Gornji grad 28.225 ha gozdov; k temu je treba prišteti še 320 ha neobraščenih površin. Isti vir navaja, da je pri tem šlo za 60 odst. produktivnih površin gozda. Morda je k temu potrebna primerjava na strani 144 istega dela, da je takratni okraj Gornji Grad izmed vseh površin imel le 10,8 odst. njiv in 59,4 odst. gozdov. To razmerje se skozi čas ni bistveno spremenilo, saj tudi novejša stanja priča, da je od skupnih površin 50.751 ha v sedanji občini Mozirje kar 29.395 ha gozdov. Pri podatkih iz stare Jugoslavije je treba upoštevati, da je takratni okraj Gornji grad vključeval tudi območje Šmartnega ob Paki, ki je zdaj pod občino Titovo Velenje.

Tudi kazalci o velikosti posesti iz 1931 (Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, I. zvezek, stran 178) povedo, da je sorazmerno malo prebivalcev gornjegrajskega okraja živelo od lastne zemlje. Velikost posesti je bila namreč takole razporejena: posestev do 0,5 ha je bilo 17,5 odst., do 1 ha 7,9 odst., do 2 ha 10,3 odst., od 2 do 5 ha 16,1 odst., od 5 do 10 ha 11,4 odst., od 10 do 20 ha 14,3 odst., od 20 do 50 ha 15,9 odst., od 50 do 100 ha 4,4 odst. in nad 100 ha 2,2 odst. Ob tem je treba pripomniti, da so velike površine v nekaterih razredih razpredelnice predvsem gozdna posest. Kar je za razmišljanje o gospodarskem položaju našega prebivalca v tistih časih značilno, pa je sorazmerno veliko število najmanjše posesti. Tako lahko trdimo, da je v prvem primeru (do 0,5 ha) šlo za bajtarje oziroma ljudi, ki so si morali kruh služiti z delom drugje, bodisi da so bili dninarji ali pa lesni delavci. Tudi posest do 2 ha velikosti ni dajala kruha številnim družinam. Torej je več kot na dlani, da je bilo v dolini veliko delovne sile, ki je bila odvisna od kmečkega dela, pretežno pa od lesa. Če bi k temu dodali še podatke iz Krajevnega leksikona Dravske banovine (Ljubljana 1937), je bilo v ta-

kratnih občinah sreza Gornji grad naštetih koč in najemnikov kot sledi: Bočna 18 koč in 20 najemnikov, Gornji grad — mesto 50 koč in 47 najemnikov, Gornji grad — okolica 70 koč (najemniki niso navedeni), Ljubno 156 koč in 73 najemnikov, Luče 100 koč in 69 najemnikov, Mozirje — okolica 86 koč (najemniki niso navedeni), Mozirje — trg 40 koč in 42 najemnikov, Rečica 121 koč in 79 najemnikov in Solčava 60 koč in 40 najemnikov. Če bi ocenjevali te podatke, potem je treba v večjih krajih pod najemniki iskati tudi razne obrtne delavce in obrtnikom podobne prebivalce, vendar pa je brez dvoma največ teh bilo občasnih delavcev (dninarjev).

Morda še to. V okolici Luč so nekdaj poznali takšno posestno razdelitev: pauri (kmetje), polpauri (polkmetjc) in bajtarji (kočarji); slednji so dajansko bili delavci, dninarji in posli pri kmetih ali v gozdovih. Znano je še danes, da so prav slednji v navedeni lestvici morali s trebuhom za kruhom. Mnogo jih je odšlo preko velike luže; še danes rečejo, da so to bili »ta močni«, se pravi ljudje pri najboljši telesni sposobnosti.

Ko razmišljamo o pojmu »polpauri« in povprašamo domačina, kaj si pod to besedo predstavlja, nam pojasni, da so kmetije delili in tako je prišlo do polkmetij. Verjetno je to ostanek pojma »huba«, ki je predstavljala celovito kmetijo. Ko so kmetije delili, je ostalo hišno ime, vendar so enemu rekli »zgornji«, drugemu pa »spodnji«, denimo Brložnik. Domnevamo lahko, da je oboja posest nekoč bila celota (huba).

Izreden gospodarski pomen gozda

Gospodarski pomen gozdov za prebivalstvo navaja tudi Anton Melik v knjigi Slovenski alpski svet (Ljubljana 1954, stran 77). Iz njegovih podatkov je mogoče razbrati, da je v starem okraju Gornji grad imelo gospodarsko osnovo v kmetijstvu le 66,8 odst. celotnega prebivalstva. Kar 9,7 odst. prebivalstva se je preživljalo z zaposlenostjo v žagarsko-gozdarsko-lesnem podjetništvu. Toliko deleža v izkoriščanju gozda ni imel noben drug okraj v Sloveniji. Seveda pa je treba vedeti, da je bila udeležba prebivalstva v tej gospodarski veji še mnogo večja, saj v statističnih podatkih niso bili zajeti tisti kmetje, ki so občasno iskali kruha v sečnji drugje in doma. Posebej moramo računati na splavarje, ki so sta-

Vprežna živina je bila potrebna za vleko. Na sliki: furmani v Raduhi (Vodole) 1936

tistično zajeti pod skupnim imenovalcem »prometni zaposlenci«. V nekdanji občini Bočna je bilo tako zapisanih kar 4,8 odst. prebivalcev, na Ljubnem pa 2 odst. Tudi v letih socialistične graditve po vojni se delež v gospodarskem izkoriščanju gozdov ni zmanjšal, marveč še povečal. Izmed vseh okrajev LR Slovenije je bil delež prebivalstva, ki je odvisno od gozda, v takratnem okraju Mozirje največji in je znašal 11,6 odst. Bolj jasna je podoba, če upoštevamo podatke po krajevnih ljudskih odborih tega predela Slovenije. V Lučah je živelo od gozdov kar 42,3 odst. prebivalstva, v Solčavi 26,6 odst., na Ljubnem 26 odst., v Radmirju 20,3 odst., v Bočni 29,4 odst., v Šmartnem 23,5 odst. v Gornjem gradu 19,6 odst., v Gorici ob Dreti 18,1 odst., med 10 in 18 odst. pa še v Novi Štifti, Mozirju in Šmihelu nad Mozirjem. Velik gospodarski pomen gozdov za Gornjo Savinjsko dolino je zato na dlani. Dela v gozdu so torej nudila velikemu delu prebivalstva kruh, zato je kaj lahko trditi, da je prav temu dejstvu treba pripisati manjše izseljevanje ljudi iz teh krajev.

V nižinskih predelih ob Savinji in Dreti so se razvile kmetije, ki so razen gozdov dajale prebivalcem zaslužek, zato so ti predeli gosteje poseljeni (preko 75 ljudi na km²), v višjih legah pa znaša poselitev tudi pod 25 ljudi na km².

Upoštevatı je treba, da je knjıga Antona Melıka izšla leta 1954, zato so našetı podatki v marsıčem zastareli, vendar pa so velikega pomena za dokazovanje razmer o zaposlovanju prebıvalstva dolıne, ne glede na to, kdaj so bili zajeti. Še danes žıvi od gozda tako ali drugače velik del tukajšnjega prebıvalstva.

Razen omenjenih dejstev je treba upoštevati tudi veliko števılo otrok po kmetıjah; vsi ti niso mogli najti dela, predvsem pa ne kruha doma. Zato so opravljali občasne posle kot vozniki in vodniki vlečnih vpreg, kot splavarji in seveda kot delavci v gozdu. Vse to potrjuje trditev o velikem presešku delovne sile v dolini, posebno v Zadrečki, kjer je bila gostota poselitve večja od tiste ob Savinji.

Delodajalci vseh vrst so izkoriščali ponudbo delovne sile. Končno, kakšno izbiro pa je imel mlad človek, ki je moral zaslužitı kruh v dolini? Lahko je iskal delo na kmetiji, postal je že v rosni mladosti pastir, nato hlapec, ali pa je po šoli iskal zaposlitve v gozdu, na žagi ali pozneje na splavu. Še teže je bilo najti delo za ženske. Te so lahko pomagale pri pogozdovanju ali pa so si našle delo kot dekle na kmečkih posestvih. Da je bilo res tako, dokazuje med drugim tudi dejstvo, da so mnoge ženske iskale delo celo v kamnolomih, kjer so za najemnika cestnih del pripravljale gramoz. Naj spomnim na izjavo neke starejše krajanke iz Bočne, ki je rekla: »Če smo hoteli za Veliko noč imeti na mizi beli kruh in ni bilo flosa, smo morale ženske v kamnolom.« To dokazuje odvisnost ljudi od začasnega zasluška, ker pač stalnega ni bilo dovolj.

V dolini je bilo tiste čase največ gozdov v posesti veleposestva Marijingrad v Nazarjah. To je bilo posestvo ljubljanskih škofov, ki je imelo od 1901 dalje industrijsko žago. Tu so našli ljudje stalno zaposlitev in ko so v tridesetih letih pričeli s proizvodnjo sadnih zabojev, je bilo nekaj dodatnih delovnih mest. Seveda pa je Marijingrad imel obrate tudi po dolini. Tako je bil gozdarski obrat v Lučah, Nazarjah in v Gornjem gradu. Ti obrati so potrebovali delavce za dela v gozdovih in pri plavi (plavljenju) lesa.

Kmetje so opravljali gozdna dela v pretežni meri sami, so pa bili tudi primeri, ko je Marijingrad odkupil les na panju in so potem posek in spravilo opravili delavci veleposestva. Tem delavcem so ljudje rekli »graščinski«. Tako so imenovali najprej delavce v gozdu »graščinske hlapce«, pozneje pa je obveljala beseda delavec.

Trgovci z lesom

Za Luče so bili trgovci z lesom pravo zlo. Izkoriščali so neuke kmete, lastnike gozdov. Prevezemali so le najboljše les, vse drugo so enostavno pustili ležati. Tako je kot primer takšnega ravnanja treba omeniti prevzem večjih količin lesa po trgovcih med Solčavo in Logarsko dolino leta 1936. Kmetje so spravili k cesti velike količine lesa iz strmin, ker so bili s trgovci dogovorjeni za prevzem. Sledilo je odbiranje lesa; ostalo je mnogo hlodovine, ki bi verjetno propadla, če ne bi takratni upravitelj Marijngrada v Nazarjah inž. Lojze Žumer odredil prevzem preostalega lesa za nazarsko žago. Tako so kmetje uvideli, da s trgovci in pre-kupčevalci ni imeti posla. Les, ki je bil ali poškodovan ali pa manjšega premera, so v Nazarjah s pridom uporabili za izdelovanje lesne volne in zabojev za južno sadje. Kot se še danes spominjajo ljudje iz okolice Luč, so tamkaj največ odkupovali les trgovci iz Spodnje Rečice, Grušovelj, Ljubnega in od drugod.

Življenje na planini

Kljub težkemu delu, ki so ga opravljali gozdni delavci v širnih gozdovih, so se včasih tudi razveselili. Na sploh je treba povedati, da so bile delovne skupine med seboj tesno povezane. Med delavci je vladalo prijateljsko razpoloženje, zaradi težkih življenjskih razmer pa še skrajna solidarnost. Največkrat so našli čas za veselo razpoloženje ob prevzemu lesa, se pravi, ko so neko delo opravili. Temu je sledil »likof«. Takrat je zadonela pesem prek vrhov in v bajti je zavladalo veselje. Kot dober pevec v lučki skupini gozdnih delavcev je slovel Strugarjev Janez, harmoniko pa je potegnil stari Škrutjek iz Luč. Tako je trdemu delu sledilo veselje in treba je reči, da so prav Lučani znani kot vedri ljudje in dobri pevci. Ko že govorimo o tistih, ki so razveseljevali gozdne delavce v planini, ne kaže prezreti še harmonikaša Zamerskega Ceneta, v Grohotu pa je večkrat igral na citre tudi neki Janez, priimka pa se naši sogovorniki žal ne spomnijo. Seveda so bili med delavci tudi posebneži. Eden takih je bil Koželov Janez iz Luč. Marsikatero je znal zasukati tako, da se je vse smejala. Ko so nekoč plavili, se je pri Bukovniku na Ljubnem zagozdil les med skale oziroma čeri. Bila je nevarnost, da se bodo platanice poškodovale. Takšen klopčič ni bilo lahko razvozljati, pa še življenjsko nevarno je bilo med takšno količino težkih hlodov v divji vodi narediti red in sprožiti nemoteno plav. Koželov Janez je prostovoljno zabredel v divjo vodo in si prizadeval spraviti les v tok. To

mu je tudi uspelo, vendar je moral urno skočiti na drveče hlode, če je hotel odnesti celo kožo. Rekli so, da je bil kar »šikan«, se pravi uren! Ko pa je ves moker prišel na breg, je smeje ugotovil, da ga je ta podvig drago stal, izgubil je namreč zobno protezo. Janez je bil sicer za dobro voljo vedno pripravljen, manj pa so ga delavci cenili v delovni skupini pri sečnji.

Obleka delavcev

Razumljivo je, da so gozdni delavci delali tudi v najslabših vremenskih razmerah. To je zahtevalo ustrezna oblačila in obutev. Ko so po naših hišah še pripravljali prejo za domače sukno, se je za oblačila najbolje obnesla raševina. Da je bilo v noge toplo, so nosili doma pletene nogavice, seveda iz domače volne. Kadar je deževalo, so ogrnili kožuhe. Ti so bili ovčji ali kozji. Doma so kožo obdelali in jo opremili z jermeni, ki so jih na prsih povezali. Tako je bil zaščiten hrbet in tudi ramena so seveda bila na suhem. Ko pa je pritisnil mraz, so te »kože«, kot so kožuhe imenovali, nudile tudi toploto. Ta del oblačila niso nosili le med sečnjo, tudi ko so plavili, jim je prišel prav. Ker so morali med delom stati v hudih strminah in hoditi po gladkem lesu, so nosili ves dan »krampižerje« (neke vrste dereze). Ta pripomoček je dobro držal na posebnih čevljih, ki so jih imenovali »raučehi«, bili so vodotesni in z izredno nizko peto. Lučki čevljarji so jih znali zelo dobro narediti.

Skupina pogozdovalcev pred olcersko bajto pri Bukovniku 1938

Akord

Ta način plačevanja je bil v veljavi pri delih, kjer so učinek lahko količinsko merili. Za vsako delovišče so postavili pogoje za akordno delo. Neke temeljne osnove so sicer imeli, le da so se potem za dokončno plačilo dogovarjali glede na lego delovišča, rast lesa, ali je šlo za sekanje na »frato« ali pa le za prebiralno sečnjo. Uprava Marijngrada je ponudila ceno za opravljanjeno delo po kubičnem metru lesa. To so opravili na kraju sečnje. Če se delavci s ceno niso strinjali, so največkrat nadaljevali pogajanja na upravi revirja v Lučah (Hriber). Včasih so se stvari tako zaostriale, da je moral posredovati upravitelj inž. Lojze Žumer. Največkrat pa je takšna pogajanja uspešno vodil gozdni čuvaj ali revirni gozdar. To je veljalo za dela v okviru uprave Marijngrada, medtem ko so pri kmetih še vedno obračunavali gozdna dela po komadih pripravljenih platanic.

Šiht

Gozdni delavci so torej delali ali na akord ali na šiht. Slednje je pomenilo razna režijska dela. Med te so sodila gradnja riž, popravila riž, gradnja bajt, spravilo lesa, razna vzdrževalna dela in podobno. Tudi pri teh delih so poznali dvoje vrst plačila: po šihstu ali »po črez«. V prvem primeru je sledilo plačilo po delovniku, v drugem pa so dogovorili ceno za določena dela v režiji. Rekli so »po črez smo naredili«. To je pomenilo, da so se dogovorili za oceno plačila.

Sprva je bil šiht 11 urno delo, se pravi 10 ur dela in 1 uro počitka, pozneje pa so delo obračunavali po urah.

Plačilo za šiht je bilo med 20 do 28 dni. Enako so plačevali tudi za plav, le da so takrat delavci dobili še liter vina na dan. Za primerjavo: navadno kolo je stalo 700 do 1000 din, liter vina v gostilni 12 do 16 din, kubik lesa pa 180 do 250 din. Kot nočno delo so smatrali spuščanje lesa po ledenih rižah; to delo so opravljali po potrebi tudi po 16 ur.

Plačilo

Gozdno delo je bilo kljub težkim naporom slabo plačano. Leta 1930 so delavci prejeli poprečno 600 din na mesec. To je bilo poprečje pri sečnji kot pri plavi. Takšni so bili torej dohodki gozdnih delavcev pri Marijngradu. Tik pred drugo svetovno vojno, ko je bila že splošna

draginja, so prejeli delavci v poprečju 700 do 900 din. Seveda so lahko v akordu zaslužili več, vendar le za ceno hudega garanja. Omeniti velja, da so pri sečnji največkrat delali po akordu, tudi pri plavi tako, manj pa pri spravilu. Delavci pri Marijngradu so bili redno socialno zavarovani, drugače pa je to bilo pri kmetih in lesnih trgovcih, ki zakona o obveznem zavarovanju delavcev niso dosledno spoštovali.

Mojstri

Skupinovodje so bili neke vrste mojstri. Tako so jim rekli delavci. Mojstri so zbrali skupino delavcev po svoji presoji in jo prijavili upravi posestva. Uprava se v sestavo delovnih skupin ni vmešavala, saj je bil njen cilj čimboljši delovni učinek. Mojstri so dobro precenili delavca po njegovih delovnih sposobnostih in delavoljnosti, preden so ga vključili v svojo skupino. V bistvu torej ne gre za mojstre v smislu strokovne izobrazbe, ampak bolj za organizatorje neposrednega dela. Ko je bilo treba izplačati delavcem plačilo za akord, je celotno vsoto denarja za skupino prevzel mojster, ki ga je potem razdelil med delavce, vendar ne vedno po enakih delih. Razločeval je boljše od slabših delavcev. Običajno pri tem ni prihajalo do sporov, ker so bila merila ocene poštena, kar je verjetno tudi posledica skupnega dela in življenja v planinah in pri drugih težkih delih.

Cveki, ki so jih uporabljali pri gradnji riž

Če je šlo za plačilo po šihtu, je denar prinesel največkrat gozdni čuvaj in ga razdelil na temelju plačilne liste med delavce. Včasih so izplačevali tudi na sedežu gozdnega revirja.

Mojster je dejansko vodil delo svoje skupine. Pri sečnji je razporedil dela, seveda je delal tudi sam zraven. Tako so poznali podirače, ki so drevesa podirali in razsekavali, pozneje razžagovali, pocarje, ki so z »lupičko« (lupilnik) odstranjevali lubje (skorjo) in z malarinom (sekiro) obsekavali grče in »šproncali«, to je robili čelo hloda (platanice), da se les pri spravilu ni lomil oziroma poškodoval. Poznali so še delo v »fabriki«. To so bila dela, ki so jih opravljali zvečine starejši gozdni delavci. Izdelovali so »cvecke« iz mecesnovega lesa za riže; razlikovali so preko 30 različnih cvekov. Vsaka vrsta je imela svoje ime. Naj navedemo nekaj teh imen: štosovci, zotlerc, japovci, križevci, polži in tako dalje. Seveda je vsaka zvrst cvekov služila svojemu namenu.

Marijograd in organizacija

Veleposestvo je vodil upravitelj. V času, o katerem pišemo, je bil na tem mestu inž. Lojze Žumer, znani takratni gozdarski in lesni strokovnjak. Revirni gozdarji so bili kot vodje gozdarskih revirjev v Nazarjah, Lučah in Gornjem gradu. Ti so morali imeti dvoletno gozdarsko šolo. Gozdni čuvaji so obiskovali enoletno gozdarsko šolo, ki je bila takrat v Mariboru. V vrste čuvajev so sprva vključevali nekdanje orožnike, predvsem tujce, ker so ti bili bolj nedostopni za domačine. Nekatere gozdarske strokovnjake so pridobili na Gorenjskem, kjer je gozdarstvo imelo dobro organizirano mrežo.

Prehrana

Gozdni delavci pred drugo vojno so si morali, kjerkoli so že delali, sami oskrbeti prehrano. Če so delali v planini, so ob ponedeljkih prinesli s seboj živila za ves teden. Nosili so jih največ v koših, saj je bil tiste čase nahrbtnik drag, zaslužek pa pičel. Ob svitu so krenili na pot, da bi bili začasa na deloviščih. Razen dolge in največkrat strme poti so torej nosili še hrano in potrebna oblačila. Koši so bili težki tudi čez 30 kg. To ni bilo niti vedno dovolj, včasih so nosili še težja bremena. Če pomi-

slimo, da so potrebovali iz Luč v Grohot 4 ure trde hoje, potem pa jih je čakalo celodnevno delo, tedaj si lahko vsaj malo predstavljamo, kako trd je bil kruh gozdnih delavcev.

Kaj so jedli? Kako so kuhali? To sta vprašanji, ki ju bomo nekoliko osvetlili v nadaljevanju. V vsaki bajti so imeli sodelavca, ki so ga imenovali »kuhar«. To seveda ni bil kuhar, le nekatera dela za skupino je opravljajal, kajti vsak delavec je kuhal za sebe to, kar je pač imel, saj vsi niso imeli vsega. Zato je zjutraj kuhar vstal uro pred drugimi in natočil v lonce vodo ter pripravil ogenj na ognjišču. Polni lonci so stali na robu ognja, tako je bilo mogoče zakuhati žitno kavo. Zjutraj so največkrat použili črno kavo in kruh, takšna je bila včasih tudi večerja. Kosilo je bilo največkrat sestavljeno iz krompirjeve juhe in polente. Ajdova moka je bila že takrat predraga, zato ajdovih žgancev niso velikokrat jedli. Včasih so si k polenti privoščili »friko«. To je bil že pravi priboljšek. To jed so pripravljali v pločevinasti posodi z dolgim repom (ročajem). V razpuščeno vročo mast so narezali sir, ki se je potem moral raztopiti. Friko so radi jedli poleg polente ali pa so jo nalili na žgance.

Seveda to ni bila običajna jed! Veljala je med gozdnimi delavci kot nekaj posebnega. Baje so to jed prinesli predniki iz Romunije. Tudi masovnek so si kdaj pa kdaj privoščili: ta je bil ajdov ali pšeničen. Gre za lučki masovnek. Priljubljena je bila tudi »žgankovka«: to je bila juha, v kateri so se kuhali žganci. Dodali so ji malo kisa, če je bilo kaj mesa, pa tudi tega. Žal so z mesom zelo varčevali, ker si ga enostavno niso mogli privoščiti.

Delovni dan

Kadar so delali v planini, so pričeli delati praviloma ob 5. uri, velikokrat pa so delali tudi že od 4. ure dalje. Spali so v bajti, ki je bila lahko skorjevka, ali pa s skodlami krita. V njej je našla prostor cela skupina, to je kakih 20 do 25 delavcev. Ležali so na pogradih, ki so bili nameščeni ob treh stenah bajte. Nad pogradi je imel vsak delavec svojo polico. Ob vhodu levo je stalo vedro z vodo, desno pa je bil prostor za orodje. Po sredini bajte je bilo nameščeno ognjišče, ki je bilo zunaj

obloženo z lesom, samo gorišče pa s kamni in z ilovico. Nad ognjiščem je po dolžini bajte bila nameščena »glista«; to sta bila dva trama, na katerih so sušili drva in po potrebi tudi oblačila.

Pa naprej o delovnem dnevu. Na delu so morali biti točni, zato so morali iz bajte pač pravočasno, odvisno od tega, kako daleč je bilo delovišče. Na planini so pričeli delati ob 5. uri, pri plavi pa ob 6. uri. Poleti je trajalo delo 12 ur na dan, delali so 10 ur, dve uri pa je bilo opoldne časa za kosilo in počitek. Za opoldanski odmor so porabili čas med 12. in 14. uro. Tudi ob času za kosilo je kuhar je kuhar že prej postavil k ognju posode delavcev, da so si potem hitro skuhal, kar so pač name-ravali. Kuhar je imel kar veliko dela, če je hotel pravočasno pripraviti ogenj in vrelo vodo za kuho. Ko je poletiti bilo treba več zaslužiti, so delali v akordu tudi do 20. ure. Kaki dve uri manj so delali ob ponedelj-kih, ko so prihajali iz doline, in ob sobotah, ko so tja spet odhajali.

Kdo je lahko delal?

V načelu je lahko vsakdo delal v gozdu. Starostnih mej torej niso določevali, niti jih ni določal zakon. Zato so že dokaj mladi fantje prije-li za sekire in odšli v gozd na delo. Znano je, da so že desetletni otroci pogozdovali, da pa so telesno razviti fantje takoj po šoli iskali delo med gozdnimi delavci. Sprva so delali lažja dela, vendar pa so iskali močne fante, ki so se lahko hitro vključili v skupino. Tako je fant s 15 leti že veljal za sposobnega delavca pri vseh vrstah gozdnih del, pa tudi pri plavi.

Norme

Okoli 1930 je veljalo, da je moral začetnik očistiti kakih 30 platanic. Ko še niso uporabljali žag, so sekali ter razsekovali deblo na platanice; dober delavec je naredil 3 m³ lesa na dan. Ko so uvedli žage, je bila dnevna količina izdelka le neznatno večja, delo pa se je občutno ola-jšalo. Stari »olcarji« radi pripovedujejo, kako so jim roke od ročaja se-kire otrdele, da so jih morali z drugo roko razkleniti, če so hoteli pest zravnati.

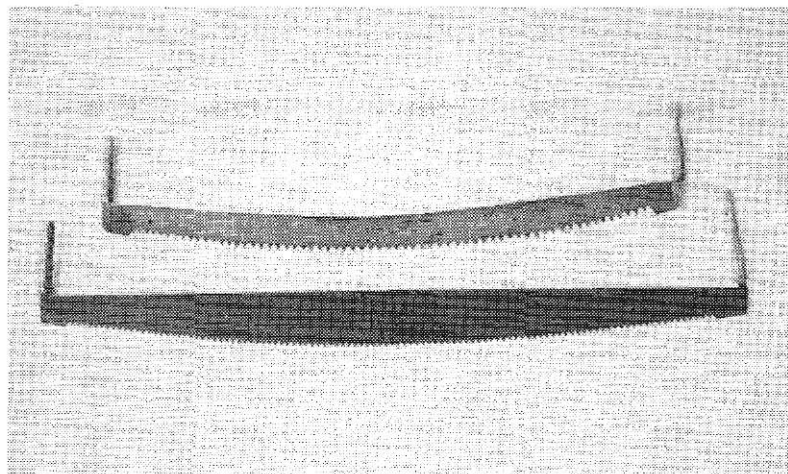
Orodje

Gozdni delavci so morali sami skrbeti za orodje, s katerim so si za-sluzili kruh. V Lučah je bilo zelo poznan orodni kovač Ivan Žagar v Konjskem vrhu. Ta je izdeloval vse vrste orodja, ki je slovelo po kakovosti. Tudi popravljal ga je. Znano je, da je bilo delo orodnega kovača zelo zahtevno. Moral je dobro obvladati svoj poklic, saj je moralo biti orodje trpežno in dobro. Kako bi sicer zmogli delo delavci v planinah, ki so bile včasih tudi po več ur oddaljene od vasi, kjer so lahko orodje popravili. Razen že običajnega orodja za gozdne delavce je izdeloval Žagar tudi krampižarje in mačke, ki jih je zamislil rižmojster Franc Supin za zaviranje drvečega lesa v rižah.

Sekira: maseka je bila za podiranje, puntaka za presekovanje in malarin za čiščenje. Za lupljenje debel so imeli »lupičko« (lupilnik). Zag-ozde so po uvedbi žag uporabljali pri podiranju lesa. Bile so dolge do 40 cm in iz gabrovega ali bukovega lesa. Rekli so jim »voli«.

Pri plavi so uporabljali: akl za lovljenje lesa, krampižerje za preprečevanje spodrsnjave, torej za varen korak. K temu so sodili še posebni čevlji, da so nanje lahko namestili krampižerje.

Pri rižah so potrebovali: mevtre (škafič s prečnim lesenim držajem); penovco ali korc so uporabljali za zajemanje vode in močenje riže. Pozneje so namesto mevtre uporabljali pločevinaste vedrice.

Žagi-robidnici: manjšo so uporabljali pri gradbenih delih v gozdu, večjo pa za podiranje dreves

Pri gradnji riž so razen cepina potrebovali še sekire, krampižarje in svedre; poznali so rožni sveder, sveder jopovc in sveder štosovc. Bili so različno dolgi in debeli.

Cepin je bil vsestransko uporaben. Žage, dvoročne, je v lučkem koncu prvi uporabljal Franc Supin, ki je to orodje prinesel iz Romunije. To je bilo 1929. Žago so imenovali robidnica, ki se je razlikovala od amerikanke le po zobeh. Slednjo so pričeli kmalu širše uporabljati.

Za prenos hrane in orodja so potrebovali koš. Nahrbtniki so bili redki, saj so jih začeli šele pozno uveljavljati.

Koče in bajte

Gozdni delavci so takrat razlikovali več vrst bivalnih prostorov (zgradb). Koča je bila trdneje narejena in bolj opremljena. Bajta je bila delavsko bivališče blizu delovišča. Skorjevke so postavljali kot začasna bivališča. Bile so lahko tudi zelo male, kot tiste ob rižah, ki so jih uporabljali za zbiralnik vode, ko so morali riže polivati, hkrati pa za streho delavcu ob riži.

Zasilno zavetišče (pošta) za delavca poštarja ob riži

Preskrba z vodo

Velike preglavice je delala gozdnim delavcem preskrba z vodo. Marsikje v planinah je ni bilo, zato so si s strehe bajte po izdolbljenem tramu napeljavali vodo v posebno korito na senčni strani bajte. Ponekod so morali vodo tudi daleč nositi. Seveda pa deževnica, takšna kot je bila v tistih koritih, prav gotovo ni bila zdrava pitna voda. Studencev je bilo ponekod dovolj, ponekod pa jih sploh niso našli. To je bila dodatna nadloga v življenju gozdnih delavcev.

Bajte v Grohotu

Osrednje delovišče med obema vojnama je bilo na Grohotu. Prav zato kaže naštetih bajte v tem predelu lučkkega gozdarskega revirja. Ena je bila pod Bukovnikom, najvišjim kmetom pri nas, druga je stala na Gornjem Lipnem plazu, tretja je bila na Lipnem plazu, četrta pa pri Močniku.

Takrat poznani rižmojstri

Delo pri gradnji riž je bilo zelo zahtevno. Danes kar čudno zveni, če povemo, da so jih nekoč delali slabo pismeni ljudje, bile pa so to naprave, ki so terjale skrajno varnost pri delu in hkrati veliko vzdržljivosti. Po riži so drveli hlodi, težki od 800 do 900 kg z brzino do 120 km na uro, odvisno od naklona in debeline platanice. Ljudje, ki so nekoč ob rižah delali, vedo povedati, da so imle platanice v poprečju po kubični meter prostornine. Če pomislimo na obremenitve naprav v takšnih primerih, moramo dodati še dejstvo, da so morale riže včasih premostiti kar globoke globeli. Vse to nam pove, kako tehnično zahtevna naprava je bila riža. Nekdanji gozdni delavci vedo povedati, da je riža z Grohota bila dolga kar poltretjo uro hoje. Delavci so radi rekli, »da je bilo po njej kar poltretjo uro hoda«, ker so namreč rižo uporabljali za stezo in so tako po njej prišli do delovnega mesta. Takšne naprave so seveda ustrezno dolgo delali. Vzdrževali so jih sproti, saj bi sicer lahko prišlo do nesreče pri spravilu lesa po njih.

Riže so bile pogosto poškodovane zaradi plazov in hudournikov. Seveda pa je bilo treba zamenjati tudi dotrajane dele in pregledati trdnost ogrodja vsako leto pred spuščanjem lesa. Nekaj znanih rižmojstrov med obema vojnama so vedeli naštetih v Lučah. Seveda jih je bilo še več, žal pa za vse ne vemo, niti jih ne bi mogli opisati. Na Ljubnem je bilo zelo znan rižmojster Klinar Grnač. V Lučah je bil najbolj znan Franc Supin, med drugimi pa tudi Ignac Roze — Grmelj, Ivan Prodnik — Klemen, Ivan Zamernik — Nacetov, Ivan Metulj — Dohtar, Ivan Lojen — Repšar, Ivan Rozc — Poberin in še drugi.

Mogočna riža je bila tudi s Planice v Veži, z Raduhe preko Vodol ob jarku Dupla in še kje. Seveda je riž bilo veliko. Žal pa ni nikjer ohranjen vris teh naprav v karte, razen skice riž na Menini iz 1793. Zanesljivo lahko trdimo, da gre v tem primeru za zemeljske riže, ki so jih uporabljali razen Luč in Ljubnega v teh predelih. Po potrebi pa so uporabljali tudi riže, imenovane lojte.

Poznavalcem se bo zdel navedeni podatek o rižah skop, vendar pa je treba poudariti, da opisujemo tu predvsem razmere v okolici Luč oziroma na področju lučkega revirja Marijngrada. Dodajmo še, da je bil pravi strokovnjak za gradnjo vodnih riž Grnač z Ljubnega, ki je prihajal pomagati izdelovati takšne riže tudi v Luče.

Sečnja

V lučkem gozdnem revirju so imeli obsežna gozdna delovišča. Gozdna karta škofovskega gozdnega posestva Gornji grad iz 1911 zajema v lučko-solčavskem predelu sledeče gozdne kraje: Raduha, Alpe, Zadnja Globaša, Prednja Globaša, Grohot, Čresa, Huda goša in Rožni vrh. Zaradi višje ležečih gozdov in strmin je bilo gozdarsko delo zelo zahtevno in včasih tudi nevarno. Ponekod v strminah so morali ob spodnjem robu delovišča nameniti zaščitne pregrade, da bi posekan les ne zdrknil v globine. Te pregrade so imenovali »muše«, bile so enostavno narejene in so jih po sečnji spet odstranili. Predmet našega opisovanja je območje pod Raduho (severna stran), kjer so na višini od 1100 do 1800 m s planine Grohot in Grohočke frate (Jermanova frata) spravljali les v dolino in naprej po vodni poti do žag. Drugo delovišče v tem predelu je bilo v Gornjem Lipnem plazu, tam so bila tiste čase velika sečišča. Da si obsežnost lažje predstavljamo, naj omenimo, da je bilo treba iz grabna do vrha sečišča hoditi po rižah kar dolgo uro. Pod to frato je bila gozdarska (olcerska) bajta, pod njo pa prvo skladišče lesa

(koda). Za področje zgornjega dela Grohota je bila bajta pod kmetom Bukovnikom, pod njivami v grabnu pa prvo skladišče lesa. Sem so spravljali les iz večih delovišč (frat). Tudi v Globaši je bila bajta (zim-ska) za 20 do 25 delavcev. Tod so potekale ledene riže po jarku hudournika izpod Močnika v Globaši do Lipnega plazu. Riža je bila dolga uro hoda. Lipni plaz je dejansko sotočje dveh potokov, Lipnega plazu in Bukovskega grabna. Na sotočju je bila tudi zimska bajta in skupno skladišče za les iz Zgornjega Grohota in Lipnega plazu ter Grohota pod Bukovnikom. V obeh omenjenih grabnih so tekle riže. Tiste z Grohota do Bukovnika so imenovali strme riže, ker so bile na izrednih strminah. Od Bukovnika dalje so tekle stranske riže ali pa tudi zemeljske riže. Poleg riž so bile še pravilne proge.

Gozdno delo se je takrat delilo na sečnjo (poleti), spravilo s planine (pozimi) in plav pomladi.

Kako so potekala dela na sečnji? Sprva v naših gozdovih niso poznali žag. Podiranje kot razsekovanje na 4 m dolge platanice so morali opraviti s sekiro masako. Ta je imela značilna zaokrožena ušesa. Šele po letu 1929 so postopno uvajali žage. Zato so potem pri sečnji uporabljali za podiranje zagozde (vole) in za zabijanje le-teh primerno sekiro, ki je imela ravno uho.

Sekali so ali na frato (golosek) ali odbiralno. Čas sečnje je bil poleti, ko je bilo drevje v »muzgi« (v rasti). Veliko so sekali na »suš«, kar je pomenilo, da so deblo olupili malo pod vrhom, kaka 2 m vrha pa so pustili z vejami vred, tako je vrh izsesal iz debela sok (»potegnilo je sok«); čas takega sušenja je trajal tudi do jeseni. Pred spravilom so potem tudi vrh odstranili in razsekali, ali pa razžagali hlod na platanice.

Povedali smo že, da so gozdni delavci uporabljali tri vrste sekir. O masaki smo že govorili. Puntaka je bila sekira, ki je imela ojačano in ravno uho, da so z njo lahko zabijali zagozde, s katerimi so lahko usmerili smer padca drevesa. Malarin so uporabljali za obsekavanje vej in grč. Z njim so pripravljali tudi večje ploskve lubja, ki so ga uporabljali za kritino skorjevč.

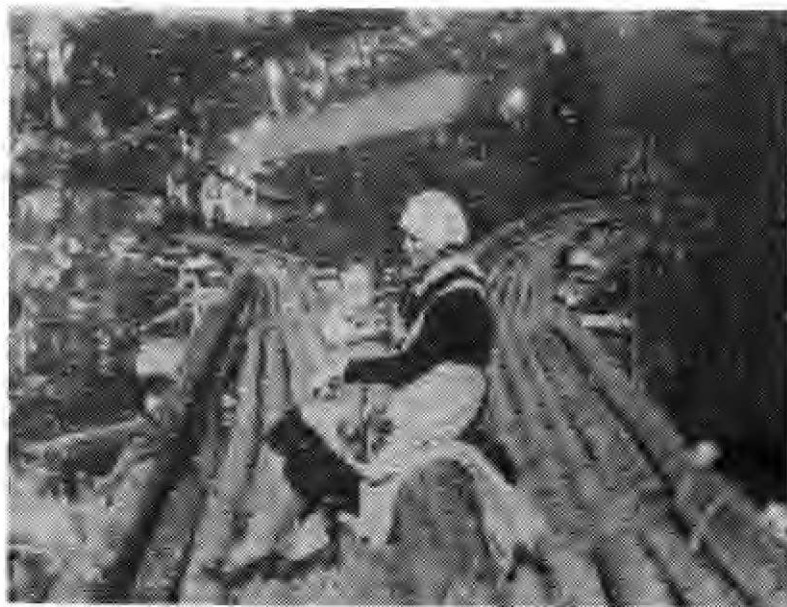
Kot se vedo spominjati nekdanji gozdni delavci iz okolice Luč, je prvo žago »robidnico« prinesel v gozd rižmojster Franc Supin, pozneje pa so uporabljali »amerikank«, ki so se razlikovale od robidnic le po zobeh, obe pa sta bili dvoročni.

Zanimiv je tudi izraz, ki so ga uporabljali za podiranje dreves. Ko so namreč o tem govorili, so dejali, da so »štokali«.

Spuščanje lesa s planine

Spravilo lesa s planin do vode je bilo praviloma zimsko delo. To delo je bilo zelo zahtevno, naporno in tudi nevarno. Pri tem so uporabljali konjsko vleko, riže vseh vrst, tirne vozičke in seveda predvsem veliko močnih ljudi.

Omenili smo že, da so skupine gozdnih delavcev izmenično opravljale razna dela od sečnje, spravila lesa do plavi. V skupine so si izbrali le izkušene ljudi, ki so se med seboj dobro spoznali, si zaupali in so dobro med seboj sodelovali. To je bilo dejstvo, ki ga ne gre pripisati le želji po večjem delovnem učinku in tako večjem zaslužku, pač pa predvsem tudi varnosti pri delu. Skupine so bile dobro sestavljene in pri takih ni bilo pri sicer nevarnem delu strahu, da bi se lahko zgodilo nekaj, kar bi ogrozilo življenje delavcev. Kot primer lahko navedemo spuščanje lesa, kjer je že najmanjša napaka v prenašanju sporočil (pošt) lahko pomenila nevarnost za delavčevo zdravje oziroma življenje. Prav zato je bil preudarek mojstra, ko je sestavljal skupino, zelo pomemben.

Dve riži se stekata v eno, glavno. V Globaši 1938

Da bi lažje dojeli celoto nekega delovišča, bomo skušali podati verno podobo razmer na planini Grohot, kjer so med obema vojnama graščinski delavci veliko sekali.

Sekali so v »šlogu«; ta izraz so uporabljali za sečišče ene ali večih skupin. Posek je bil opravljen ali na frato, kar je pomenilo golosek, ali odbirno. Na Grohotu so takrat sekali največ na frato, in sicer na suš. Jeseni, ko ni bilo več muzge, so debela razsekovali oziroma razžagovali na platanice. Ko je nastopilo mokro vreme, so les fendrali, se pravi, da so poravnavali v smeri spuščča. To so naredili na ustreznem prostoru pod frato tako, da so les zlagali na kupe (sklade) tam, kjer je bil dostopen tudi v snegu. Od tega mesta so imeli speljane suhe ali mokre »dostavne« riže do glavne riže. V tem primeru je šlo za suho rižo od Bukovnika do Lipnega plaz. Riža je bila kako uro hoda dolga. Tam so les spravljali na kup, da bi ga v mrzlem vremenu lahko spuščali po ledeni (sigontni) riži v Globašo do Močnika, kjer je bila glavno skladišče ali »plac«. Tam so les zlagali na »škere«. Škere so bile neke vrste zaviralne naprave. Ko je namreč les pridrvel po riži, so ga škere zaustavile. Bile so narejene kot nekakšne stopnice iz hlodov, ki so bile na spodnji strani dvignjeni, torej podloženi, zato so delovali zaviralno. Ravnanje lesa na škerah so imenovali »dračiranje«, temu delu pa so rekli »drača«. Včasih so spravljali les po zemeljskih dračah. Da ni zastajal pred skladiščem, so naredili »lojte«. To je bila neke vrste zasilna riža iz hlodov, ob strani so dali debele, po sredi pa tanjše in tako omogočili drčanje lesa. Vse so po končanem delu pospravili. Torej ni šlo za napravo stalne rabe. Les, ki so ga tu spravljali v dolino, je bil smrekov, jelkin in macesnov.

Omeniti moramo še temeljito organizacijo dela pri spuščanju. Ko so les spravljali s frate, je bil zložen v »kodi«, to je zgornje skladišče nad rižo. Ko je les po riži prispel do spodnjega skladišča, ki je bilo hkrati glavno in so ga imenovali »plac«, so ga sprejeli »placarji«, delavci v gornjem skladišču pa so bili »kodarji«. Omeniti velja tudi vleko lesa, ki so jo opravljali s frate na ustrezno mesto, po navadi v kakšni dolinici, ki je ugodno ležala za nadaljnji spust. Takšno dolinico so prej skrbno »otrebili«, se pravi očistili. Pri vleki so si, če je le šlo, pomagali tudi s konjsko vprego.

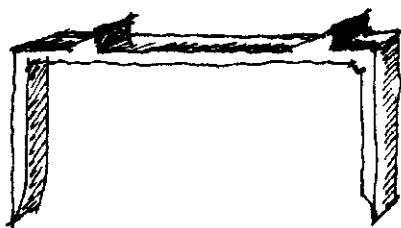
Gradnja riž

Gradnja riž je bila zahtevno delo, ki ga je vodil rižmojster. To so bili neke vrste gradbeni samouki. Če si predstavljamo, kakšne že opisane obremenitve so morale riže prenesti in če vemo, da so včasih premoščali z njimi razmeroma globoke kotanje, potem je še tembolj občudovanja vredno, kaj vse so ljudje s preprostim orodjem, seveda pa z velikim znanjem zmogli. Napor je bil nepopisen, saj so riže tekle največkrat po težko dostopnem gozdnem predelu. Kot se spominjajo nekdanji gozdni delavci, so včasih morali premostiti tudi nad 15 m višinske razlike. Naklon riže je moral zagotavljati dobro drčanje platanice oziroma lesa, riža sama pa je morala biti varna, saj je ob njej, ko so spuščali les, bilo mnogo delavcev.

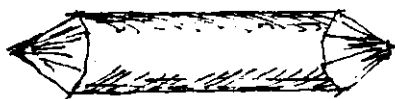
Prav zato je dobro povedati nekaj besed več o rižmojstrih. To so bili predvsem odlični tesarji in so svoje znanje največkrat prenašali iz roda v rod. Verjetno je, da so to znanje res prinesli iz Karpatov v Romuniji, kamor so pred prvo svetovno vojno mnogi hodili drvariti. Vendar pa morajo te izkušnje segati daleč nazaj, saj imamo hranjeno podobo gozdarske karte Menine iz 1793, na kateri so vrisane riže. Žal seveda iz teh kart ne moremo ugotoviti, za kakšne teh naprav gre, verjetno so bile pretežno zemeljske drče. To dejstvo daje slutiti, da so bili naši predniki odlični gozdni delavci, da pa so verjetno res marsikaj prinesli iz tujih gozdov domov, tako orodje kot izkušnje. Tudi drugod so bili iskani, kar dokazuje dejstvo, da so številni naši ljudje delali pri spravi lesa tudi v Bosni in Črni gori. K temu jih je sililo seveda predvsem pomanjkanje dela v domačem kraju.

Risbe naj ponazorijo posamezne pomembne dele in sestavne dele pri gradnji riž. Vsak delček je imel svoje ime in zato je prav, da na ta način ohranimo podrobnosti o gradnji in imenih raznih delov riže oziroma njene zgradbe.

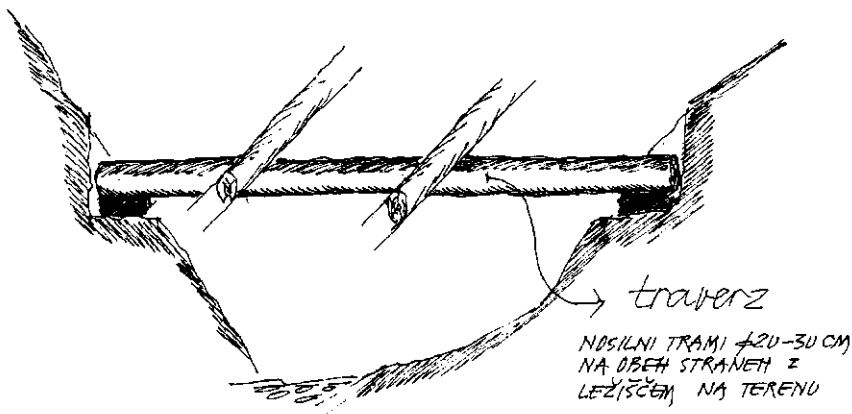
Posebnost pri gradnji riž je bila tudi merska enota. Ker so delali v težkih terenskih razmerah in še bolj verjetno zato, ker so prenašali običaj iz roda v rod, so merili s palci, kvarto, pedjo in z laktom. Tako so si te znake pošiljali tudi na daljavo, kar je bilo boljše, kot če bi sporočali toliko in toliko centimetrov in podobno. Merila so torej bila: laket (roka do lakta), ped (od palca do mezinca), kvarta (pokonci kazalec in pravokotno iztegnjeni palec), palec pokoncu in palec položen, slednje je nekako ustrezalo coli merske enote. Sicer pa je to dobro videti na pričujoči sliki.

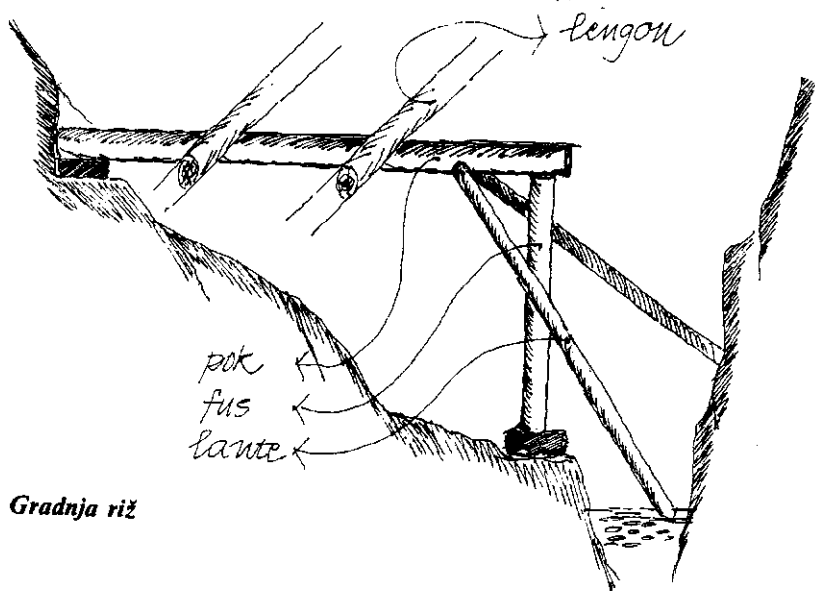
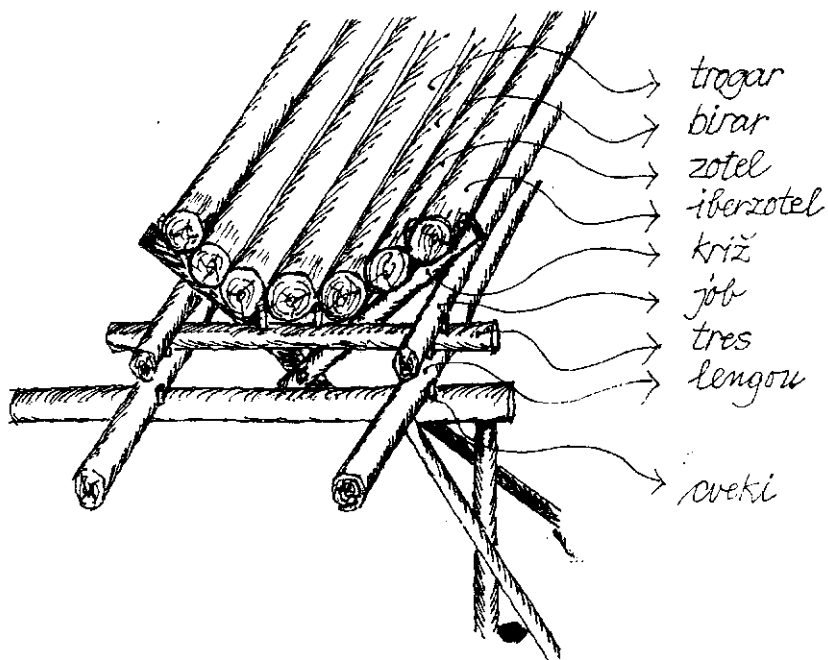
Praprava (maček), ki so jo uporabljali za zaviranje, če je les po riži prehitro drvel

*Med številnimi cveki je bil »tumpel«
vezni člen med trami v riži, če je ta
peljala v zavoju. Tam je bila največja
nevarnost, da les raztrga rižo*

Prikaz gradnje riže (suhe) in poimenovanje posameznih delov

Gradnja riž

Delo ob rižah

Les je čakal pripravljen v kodi. Vzdolž riže so bili razporejeni poštarji: eni na levi, drugi na desni strani. Njihova naloga je bila prenašati sporočila v obe smeri, navzdol in navzgor, se pravi iz smeri placa navzgor do kode in nazaj. Razpostavljeni so bili tako, da so se videli in seveda dobro slišali. Hkrati pa so opazovali spust lesa in rižo. Po potrebi so rižo močili, če pa je les prehitro drčal, so vanjo metali zemljo. Ko je rižmojster Franc Supin zamislil posebno zavorno napravo »mačka«, na kateri je bilo nekaj kavljjev, ki so zaviralno delovali, so napravo vstavili v tram trogar in birer. V oba so zvrtili ustrezno luknjo, da so lahko pritrdili mačka.

Pričetek spuščanja je ukazal mojster na placu, poštarji pa so prenesli povelje do kode. Za primer naj nam bo riža od Bukovnika do Lipnega plazu, ob kateri je stalo 11 poštarjev. Riža je štela torej 11 pošt, kar je pomenilo mesto, kjer je stal poštar. Les je drvel navzdol tudi z brzino do 120 km. Njegova teža in brzina dovolj jasno dokazujeta nevarnost, ki je lahko pretila ob nepazljivosti delavcev pri spuščanju.

Za sporazumevanje so uporabljali enotne »komande«. Te zvenijo tuje in so jih res prinesli iz Romunije kot tudi iz drugih dežel. Poštarji so v visokih tonih sporočali posamezna povelja v obe smeri. Kakšna povelja so uporabljali pri delu na rižah?

Kargo — pomeni: spuščajte les!

Varda — je bil klic k pozornosti (pozor), les prihaja.

Mena — spuščajte tekoče (neprekinjeno).

Ubauf — so klicali, ko je bilo treba prekiniti spuščanje.

Banja — je pomenilo, da je treba rižo močiti (les je slabo drčal).

Johi — je bil znak, da so vsa dela prekinjena, varna hoja po riži.

Kera — je pomenilo, da les preveč drvi, nevarnost škode na lesu.

Najprej je mojster na placu ukazal spuščanje za poskus. To je pomenilo spust kakih treh platanic. Če so te v redu drčale, če je bilo torej res vse nared, potem se je pričelo neprekinjeno spuščanje, seveda do novega povelja. Vsa dela je torej vodil mojster na placu, ki je imel tudi največ izkušenj, delavci pa so mu zaupali. Vsak poštar je moral budno spremljati delo na riži in tu je veljala velika medsebojna odgovornost, zato so to delo cenili kot zelo pomembno. Kot se spominjajo stari gozdni delavci se ni zgodilo, da bi bil kdo izmed delavcev ob riži ali pri spuščanju lesa na sploh vinjen. To je bilo nenapisano pravilo.

Gradnja Strme riže v Bukovskem grabnu 1932

Delo na rižah ni bilo le odgovorno, bilo je zelo naporno. Opravljali so ga v mrzlem vremenu, včasih v visokem snegu, največkrat pa ponoči. Delali so skupaj tudi po 16 ur, kar je utrujenost še pospeševalo. Poštarji so sicer imeli enostavna zavetišča iz lubja, ki pa so bila bolj kot njim za zaščito pred slabim vremenom namenjena zbiranju vode, s katero so po potrebi morali polivati rižo. Včasih so v te namene topili sneg na ognju in kosu pločevine. Morali pa so biti budni, saj jih je lahko vsak trenutek presenetilo kakšno povelje, ki so ga morali posredovati naprej. Tudi sicer je bila potrebna stalna budnost, kajti drveči les je lahko povzročil škodo na riži in potem je pretila nevarnost nesreče.

Med obema vojnama so graščinski delavci v Veži spuščali les. Pri tem je prišlo do hude nesreče, ki je terjala smrtni žrtvi in težke telesne poškodbe. Neki poštar v poštni verigi je posredoval napačno povelje, kar je povzročilo, da je gornja skupina delavcev drugače ravnala kot spodnja. Šlo je za to, da je morala biti riža prosta, torej varna za hojo, do vrha pa je vsled napake prišlo povelje, da je spust mogoč. Kodarji so torej spustili les, spodnji delavci pa so se po riži napotili proti bajti prepričani, da je spust prekinjen. Tako je na riži drveči les podrl delavce in

pri tem je bil eden takoj mrtev, drugi je za posledicami umrl, tretji pa je bil vse življenje pohabljen. Gozdni čuvaj Jekler je takoj ugotovil, kdo izmed poštarjev je posredoval napačno povelje in mu je dejal: »Nabaši koš in bež!«, kar je pomenilo takojšnjo odpoved.

Les s planine Grohot so spravljali na vse takrat znane načine: z vleko, po rižah in sicer suhih, ledenih in mokrih, tam kjer je bilo premalo strmo. Od placa v Globoši pa je bilo zemljišče skoraj ravno, zato so tam namestili tire in s tirnimi vozički vozili les kak kilometer daleč od »puča« (zidana hudourniška pregrada), kjer so les zlagali v vodo za pregrado.

Polni vagoni so po rahlo nagnjenem zemljišču lepo drseli proti puči, medtem ko so po tri skupaj vlekli nazaj poniji. Med delavci se je za tistega, ki je vozil vagončke, udomačil izraz »šofer«. Vagončki so bili opremljeni z zavorami, tako je šofer resnično vodil prevoz, oziroma je moral ustrezno ravnati, da ni prišlo do škode (pobitnine) na lesu ali poškodb delavcev.

Če nadaljujemo opisovanje poti do Savinje je treba povedati, da so od puča naprej speljali mokro rižo. To je posebno zahtevno tesarsko delo. Gre v bistvu za koritasto rižo (tesani les), ki je moralo biti vodotesno. Zato so vse spoje zamašili z mahovino. Po tem koritu je tekla voda in z njo les. Spomladi, ko se je talil sneg, so v to rižo »vmetavali« les in ga spravljali do Savinje, tam pa se je pričela plav. Gradnjo mokrih riž so zaupali le izkušenim mojstrom, ki so pri tem uporabljali za zbijanje macesnove cveke (žeblje). Riža, ki jo opisujemo, je bila dolga več kot kilometer. Značilnost takratnih gozdnih riž je bila tudi v tem, da zanje nikoli niso uporabljali železnih žebeljev ali drugih železnih pripomočkov.

Zanimivo je tudi, kako so pravočasno opravljali dela, ki so bila odvisna od vremenskih razmer oziroma od stanja vode. V Marijingu gradu Nazarje so plačevali za ta namen opazovalca vremena, ki je živel v Planici in je redno sporočal svoja opažanja v Luče. Znano je, da je tak vreme-nar kar dobro ocenil, kakšno bo vreme in ponavadi so pravilno ravnali, če so upoštevali njegov nasvet.

Plavljenje lesa (plav) je opisalo že več piscev (Franc Hribernik, dr. Angelos Baš), zato tu ni potrebe za ponavljanje. Šlo nam je bolj za to, da smo nekoliko osvetlili življenje in delo gozdnih delavcev v planini, torej na samem delovišču. Hkrati smo želeli prikazati tudi gmotne pogoje, v katerih so ti ljudje takrat živeli.

Začetek povezovanja delavcev v prvih sindikalnih organizacijah

Že v uvodu smo poudarili, da je v dolini predstavljal gozd glavni vir dohodka za pretežno večino ljudi, živečih ob Dreti in Savinji. Seveda je tu treba razlikovati tiste, ki so bili brez posesti, in tiste, ki so si služili kruh z lesno trgovino. Naša pozornost velja prvim.

V Gornji Savinjski dolini je tiste čase in vse do druge svetovne vojne deloval kot veleposestvo ljubljanskih škofov Marijograd Nazarje. To je bilo tudi edino podjetje v širšem smislu v dolini. Bili so seveda še številni lesni trgovci in lastniki žag ter gozdov, vendar pa je znanilo nastajajočega proletariata vendarle delavstvo Marijograda. Veleposestvo je imelo ogromne površine gozdov in žagarske obrate, po letu 1901 pa tudi industrijsko žago v Nazarjah.

Delavstvo vse do 1929 ni bilo povezano v sindikalno organizacijo. Šele takrat je Jugoslovanska strokovna zveze prodrla v njihove vrste. Tako je bilo tudi v Lučah. Pobuda za vstop v delavsko organizacijo je prišla iz Nazarij, kjer je ta že delovala. Tiste čase še ni bilo mogoče govoriti o kakšni izraziti delavski zavesti. Ljudje so bili le malo prosvetljeni, posebno gozdni delavci, ki so tedne in tedne dolgo prebivali daleč od središč v planinah, blizu svojih delovišč. Če bi navajali vzroke za sorazmerno pozno sindikalno gibanje, potem bi lahko s poudarkom utemeljevali splošno zaostalost, v drugi vrsti pa močne korenine bajtarske miselnosti, ki je bila v načelu še podrejena tistim, ki so dajali kruh. Tako je bilo skozi dolga stoletja, saj je treba vedeti, da so bile Luče dejansko odrezane od sveta. Ljudje tega predela doline so živeli bolj navezani na koroški del slovenskega ozemlja, kot na središča v Savinjski dolini, najmanj pa na Celje. Znano je, da so ženske iskale delo na Koroškem, kjer so jih radi sprejemali v času žetve. Plačane so bile po snopu, hodile pa so na Koroško preko Pavličevega sedla. Tudi na Kranjsko je bila povezava iz Luč boljša; tja so nosili preko Kamnika žganje, nazaj pa sol. Tudi prometne zveze so zelo pozno stekle v to smer. Pozneje so državne meje odrezale tudi del Gornje Savinjske doline od Koroške in ostala je nekaka odcepljenost od naravnega zaledja, ki je do takrat veljalo med ljudmi. Vse to, pa tudi vzgoja v šolah in ne nazadnje še v cerkvah vsiljevana boguvdanost in ponižnost so vzroki za pozno prebujanje delavskega življa v tem predelu doline.

Odvisnost od delodajalcev je bila velika in brezmejna. Delovne sile je bilo dovolj, o čemer pričajo ohranjeni podatki, potrjujejo pa jo tudi sorazmerno veliko izseljevanje ljudi pred prvo svetovno vojno prav iz

teh krajev. Številni domačini so iskali delo v Romuniji, Črni gori in Bosni. Velika večina razpoložljive delovne sile je bila le občasno zaposlena. Majhen del delavstva, ki je našel zaposlitev pri Marijinguadu, se je smatral kot redno zaposlen. To je takrat pomenilo veliko socialno varnost, dasiravno je bil odpust mogoč brez posebnih ovir. Vsi preostali delavci, bajtarji, dninarji in podobna revščina pa je občasno iskala zaposlitve pri sečnji, spravilu in splavljenju lesa. Delavska zakonodaja nekdanje jugoslovanske države je zelo rahlo ščitila delavce. Zato ni nič posebnega, če je kdo pri delu postal invalid in ni dobil nobenega nadomestila za poškodbo. V takšnem vzdušju je delavska miselnost bila seveda podrejena nenehni skrbi za golo življenje in je tudi to predstavljalo določene zavore pri odločnejšem nastopanju delavskih množic. Verjetno najusodnejše pa je bilo, da se delavci med seboj niso povezovali. Tako tisti, ki so iskali kruh pri raznih žagarjih, lesnih trgovcih in kmetih, sploh niso mislili na organizacijo, ki bi jih lahko edina zaščitila pred pretiranim izkoriščanjem delodajalcev. Če se je med zaposlenimi v Marijinguadu pojavila potreba po sindikalnem povezovanju, pa o tem pri ostalih delavcih ne moremo govoriti.

V Lučah so 1929 ustanovili podružnico JSZ delavci obrata Marijinguad. Prvi zaupnik je bil Bogomil Supin, takrat gozdni čuvaj. Kot se sam spominja, večjih sporov med upravo veleposestva in delavci v tem predelu ni bilo. Šlo je včasih bolj za pogajanja o plačilu akorda za posamezne primere. Nikdar pa ni prišlo do resnejših sporov, ki bi imeli za posledico štrajk. Uprava je običajno hitro odgovorila na določene pojave, ki bi lahko predstavljali v končni obliki spor. Čeprav so bili delavci v gozdu sorazmerno slabo plačani, so se zavedali stalnosti zaposlitve in zaradi tega marsikaj potrpeali.

V prvih letih tridesetih let je v Lučah delala skupina delavcev na hudoournikih. Tu je šlo za ljubljansko podjetje, katerega delavci so bili organizirani preko svoje delavske organizacije iz Ljubljane. Kot vse kaže, je šlo za socialistično sindikalno gibanje. Slednje se je obdržalo izključno v tej sredini delavcev v Lučah. Obe organizaciji sta našli skupno pot šele po ljudskofrontnem povezovanju.

V sredini tridesetih let je postajal krog sindikalno organiziranih delavcev širši. Takrat je prodrla sindikalna miselnost tudi na razne žage v Solčavi in Jugoslovanska strokovna zveza je posredovala v mezdnem gibanju vse do druge svetovne vojne. O tem imamo obsežnejši zapis »Delavsko gibanje v Gornji Savinjski dolini«, ki je izšel v posebni knjižici 1983 v Mozirju.

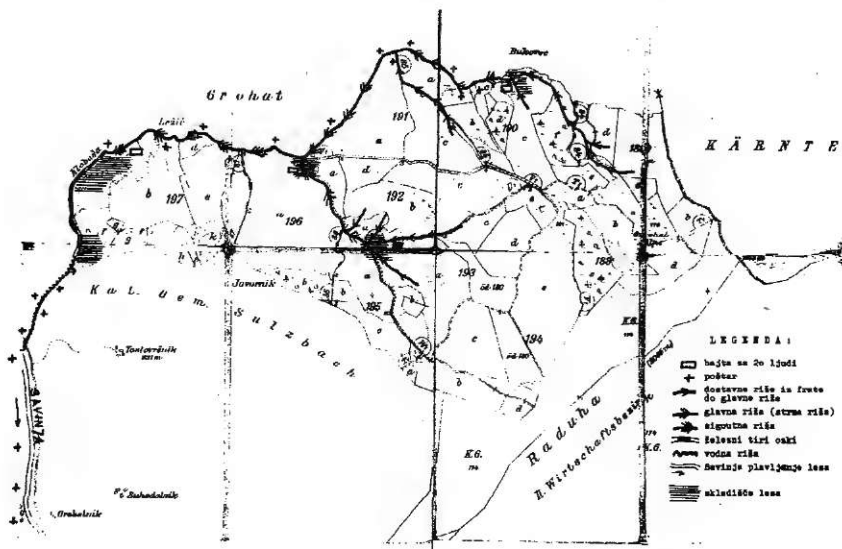

Skladišče lesa v Globaši 1937. Vidni so tiri, po katerih so spravljali les do hudourniške pregrade (puč)

Hudourniška pregrada (puč) v Globaši. Desno je vidna vodna riža

Vrisane so smeri riž in drugih vrst transporta lesa izpod Raduhe. Uporabljena je gozdarska karta iz leta 1911

